

45
برلچى باسقىچ مەكتەبلەرنىڭ بىرىنچى ھەم ئىككىنچى ئوقۇغۇچىلارنى ئۈچۈن

غەمەلى

تل ساباقلارى

(1 نچى كىتاب)

دۇرۇست يازۇق قانداقلىرى، سارق - نەھوگە ھەزىلەك ئۈچۈن مەسئۇلەلەر،
تېكىشىرو ھەم كۈنگۈ ئۈچۈن مىساللەر، سۆيلىو ھەم، ئىسلاپ قىوۋەلەرن
آرتىدىرو ئۈچۈن رەسىملەر، ماوزوغلار، پلانلار.

تل - ئەدەبىيات دەرسلىكلەرنى ھەزىلەوچى ھەيئەت تارافىدىن ئۇزۇلدى.

V.N. Karazin Kharkiv National University

00527616

1

تاتار ساقىيال - ساويتلار جۇمھۇرىيەتنىڭ دەۋلەت نەشرىياتى.

1933
25648

تاتارستان ددولت نەشرىياتى تارافىدىن ياڭا باسلاپ چىققان مەكتەپ كىتابلارى:

- كوچمە ئوقۇ كىتابلارى بىرىنچى تۇپ
 كوچمە ئوقۇ كىتابلارى. ئىككىنچى تۇپ
 بالالار باقىچالاردا ھەم ئىش مەكتەپلەرنىڭ ئىشلەش ئۈچۈن ماتېرىياللار خەزىنىسى.
 م. قۇربانغالىيىف.
 م. فازلوللىن.
 ف. خەمىدوللا.
 م. فازلوللا.
 فاتىمە سەيفى - قازانلى.
 ع. خۇدايارف.
 ئىجتىمائى تەربىيە.
 مەكتەپ ئىككىسكورسىيەلار.
 دىداكتىكە قانۇنلار.
 دىن بىلەن ئىچكى كۆرەش.
 غىلىمى سائىيالىزم.

ئىزدەن چىچاقلار:

- روسىيە تارىخى
 تۈرك تارىخى
 ئىسلام مەدەنىيەتى تارىخى (بارتۇلد ئەسەرلىرى)
 تاتارستان ئورسلارغا تاتار تىلى ئۈيىرە توۋرىلىشى.
 ف. سەيفى - قازانلى.
 ع. غۇبەيدوللىن.
 ج. ۋەلىدى تەرجىمەسى.
 ھادى ماقسۇدى.

تاتارستان جۇمھورىيەتى

دەولەت نەشرىياتى.

تاتارستان جۇمھورىيەتىنىڭ دەولەت نەشرىياتىدا سوعىشقا قەدەر ھەم سوعىش ۋاقتىدا نەشر ئىتىلگەن روسچا ھەم تاتارچا تىلدە باسقۇچلار ھەر تۈرلۈكى كىتابلار بار.

۱۹۲۲ - ۱۹۲۳ نچى ئوقۇيىلار ئۈچۈن ھەر تۈرلۈكى مەكتەپ كىتابلار. پارتىيە مەكتەپلەر ئۈچۈن سەياسى كىتابلار، ئەدەبى كىتابلار، بالالار ئەدەبىياتى كۈبەلەپ خەزىلەندى.

كىتاب ئىسكلادار ئىنا ھەم باشقا كۈبەلەپ ئالچىلارغا ۲۵ پراسىنت ئىسكىدە ياسالا.

ھەر يىرگە تەسەس كۈتۈپ بوشلاي يېبەرلە.

زاكاز بىلەن تۈبەندىكى آدرېس بويىنچا مۇراجەئەت ئىتەرگە:

Казань, Тукаевская ул. д. № 31, Мусульманский книжный склад.

Пассаж, книжный под.отдел Татгосиздательства. بایئىمە:

Учредник татарск. яз. для нар. школы

~~1922~~

татарск. яз.

برنچى باسقۇچ مەنبەلەرنىڭ برنچى ھەم ئىككىنچى ئوقۇيالارنى ئۇچۇن

مەمەلى

تل ساباقلارى

دۇرۇست يازۇق قاعىدەلەرنى، سارف - نەھوگە ھەزىرلىك ئۇچۇن مەسئەللەلەر،
تېكىشىروھەم كۈنگۈ ئۇچۇن مىساللەر، سويلەو ھەم ئۇسلۇب قوولەرن
آرنىدۇرۇ ئۇچۇن رەسىملەر، ماوزوغلار، پلانلار.

577493

تل - ئەدەبىيات دەرسلىكلەرنى ھەزىرلەوچى ھەيئەت تارافىدىن تۈزۈلدى.

تاتار ساتسىيال - ساويتلار جۇمھۇرىيەتنىڭ دۆلەت نەشرىياتى

Центральна Наукова
БІБЛІОТЕКА при ХДУ
Inv. №

Р. В. Ц. Казан, Тираж, 25000 экз.
Казан, 6-я государственная типография 1922 г.

59

۳ - ئېملا مەسئەلەسىدە كاللىكتىف تۈبەندەگى نېگىزنى آلدى: ۱۹۱۸ نىچى يىلنىڭ جەينىدە قازاندا بولغان بۇتۇن روسىيە مۇسۇلمان ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىككىنچى فۇرۇلتاينىدا، ۱۹۲۰ نىچى يىلنىڭ نوپەبىر ۱۷-۲۱ لەرىندە قازاندا بۇتۇن تاتار مەم باشقىردىن ئورنىلىستلارنىڭ كىيىش مەجلىسلىرىدە قوبۇل قىلىنغان قارارلارغا تايىنىپ، تاتار ساتسىيال - ساۋىيىلەر جۇمھۇرىيەتنىڭ مەعارىف كامىسارىياتى تارافىدىن دىكرىت بىلەن تاسدىق قىلىنغان قاعىدەلەر بىزدە غەمەلگە قويۇلۇپ: (آ) آلتى سوزنىق [مەد] (ھەرقى، ب) قالناق (تەمەس، ت) سوز باشىدا [ئ] گنە يازو، ج) چىت سوزلەرنى بۇتۇنلەي تاتار ئېملاسىغا بويىشۇندۇرۇپ كىيىلەر.

۴ - ئىستىلاھلار تورىدا بۇتۇن ئەسەرلەردە دائىمىي سىمبىت بىر ئۇسۇلنى ئۆتكەن كۆز آلدىدا تۇرۇپ، مۇنىڭ ئۇچۇن ت. س. س. ج. مەعارىف كامىسارىياتىنىڭ غىلىمى شەخسەن ھەم ئالدىنقى مەركەز بىورا ياندا ئىشلەگەن تۇرلۇق غىلىمى، ئەدەبىي كامىسىيەلەرنىڭ خىزمەتلىرىنى تايانچلا، بولار جىتەمگەن، ئورۇنلاردا مۇمكىن قەدەرلى شول نېگىزلىر بويىنچا بارىپ، بىرلەشتۈرۈپ ئۇيۇشتۇرۇپ ماقسۇدلارنى كۆزەتتە.

۵ - دەرسلەكلەر ئىزدە، بىگىرەككە غەدى ھەم كۈچمە، ئوقۇلاردا مۇندەرىجە، ئۇسۇل، تەرتىپ، مىزان مەسئەلەلەرنى ھاقىدا تەقسىللىق مەلۇمات كاللىكتىف تارافىدىن يازغان مېتودىكادا چىچاق. بۇ جىردە تىك بىر ئىككى سوز بىلەن ئۆتەيلى: (آ) تاتار ئەدەبىياتىنىڭ تەارىخى ئۇسۇلى، دەرەجەسى ھەر ۋاقىت ئەسەرلەرنى ئۇچۇن ئەدەبىي پارچىلار سايلاۋدا بىر مىزان ئېتىب تۇتۇلا.

(ب) ئۆزىنىڭ فېكرى، مۇندەرىجەسى بىلەن يەش بونىنىڭ ساف روھىن آغۇلارلىق بولماسا، ئەدەبىي قىممەتنى يەن آلد تۇتۇپ، ئىك قارا مۇھەررىرلەرنىڭ ئەسەرلەرنى تارىخى تولىق ئۇچۇن كاللىكتىف دەرسلەكلەرنىڭ آلتىلار.

(ت) ئۆتكەن ھەم ھەزرىتى تۇرمۇشنى ئەدەبىي پارچىلار آرتىقلى جىگىل، ئۇيىناتىد، كۆلدۈرۈپ كۆكل آچىرىپ، ياراتىرىپ تانىشىدۇ ئۇچۇن، بالادا، شەكردە تىل ھەزىنەسىن بايىتۇ، ئوقۇغا، آڭلاۋغا غەدەتلىرىدە ھەم ئەدەبىي زەۋق تەربىيەلەپ ئۇچۇن بىك كۆپ تۇرلۇق موزۇقلاردىن، ھاياتنىڭ بىك كۆپ ياقىلارنى آچقان تۇرلۇق شەيىرلەر، خىمكەيەچىكلەر، مەسەللەر، مەقاللەر، بەيتلەر، ئەكىيەتلەرنى ھەممەسىن دەرسلەكلەرنىڭ كىرگە بىر بالانى كىلەچەك تۇرمۇشقا ھەزىرلەپ يەن دا بىرنىچى پلانىدا تۇتايلى. شۇنىڭ ئۇچۇن مۇمكىن قەدەرلى خىزمەت، كۆرەش، ئىش ھەرىكەتلەرنى كۆپرەك كىرگە تۇتايلى. تىل سا باقلارنى، سارغى-نەھەلەر، ئەدەبىيات قانۇنلارنى كىك دەرسلەكلەردە ئىسە آلتىن مىسالنىڭ خىزمەت ۋاقىيەلارنى قاراعان بولۇپ ئۇستۇنە، بالانىڭ ئۆزى ئىشلەتۈ، ئۆزى ئىشلەتۈ، ئۆزىدىن نەتىجە چىقارتۇپ، ئۇسۇللارنى ھەممە ئەسەرلەر ئىزدە نېگىز بولۇپ بارا.

۶ - آلتىن مىساللاردا، پارچىلاردا سادە، ساف، ئەدەبىي تاتارچا بولۇپ يەن، ئەلبەتتە، كۆزەتتە. لاكىن بۇ ساقلىقنى ئەدەبىيلىكنى ئۆزلەندۈرۈپ ئىشچى - كرىتتىيەن ھەممەتنىڭ كۆندەك تۇرمۇشىغا ياقىن قارالغان، شۇنداق چىشمەلەنپ چىققان بولۇپ - كاللىكتىف ئۇچۇن بىرنىچى ئورۇندا تۇرادۇر.

۱- بىر ئەدەبىياتىڭىزنىڭ دەرىجەسىنىڭ كىچىك-چوڭ، تىرەنە-يۈز، يۇرتلارنىڭ كىچىك-چوڭ ھاسىيەتلىرى، بىر دەرسلىكنىڭ قايسى باسقۇچقا، قايسى سىنىققا قاراپ تۈزۈلۈشى بىزنىڭ ئالدىدا بىر قانچە تېشىلگەن دەرىجىدە تېتىپ ئۆتەرگە كېرەك.

۷ - كالىگىتىف بىرىنچى نەۋبەتتە تۈبەندىكى دەرسلىكلەرنى چىقارغۇچى بولغان قويدى:

۱ - زورلار ھەم بالالار ئۈچۈن آواز، ئۇ-ئولدا ئەلىفبالار. [بۇلار باسلىق]

ب - زورلار ھەم بالالار ئۈچۈن بۇتۇن سۆزلەر ئۇ-ئولدا ئەلىفبالار.

پ - بالالار باقچى ئۈچۈن - «شاقماق ئەلىفبالار»

ت - بىرىنچى باسقۇچ ئىش مەكتەپلەرنى ئۈچۈن «ئىل ساپاقلارنى» غەمەلى ئېملا.

ئېش، سارغ - نەھەگە ھەزرىك. ئېنى كىتاب.

ج - غەمەلى تاتار سارغى

ح - غەمەلى تاتار نەھەگى.

د - غەمەلى سارغ - نەھەگى.

ئېكەنچى باسقۇچلار، كورسار ئۈچۈن.

ر - بىرىنچى باسقۇچلار ئۈچۈن «ئوقۇ كىتابلارنى» ۳ نەھەر. (باسلىقلار).

ز - بىرىنچى باسقۇچلار ئۈچۈن «كۈچمە، ئوقۇ كىتابلارنى» ھەر بىرى ئونبىشەر

آيرىم ئەدەبىي نەھەردەن جىمىغان ئېكەنچى جىلد - تۈب. (باسلىقلار)

س - ئېكەنچى باسقۇچلار ئۈچۈن «كۈچمە، ئوقۇ كىتابلارنى» ئونار

ئونبىشەر ئەدەبىي نەھەردەن جىمىغان ئېكەنچى جىلد - تۈب.

ش - مەكتەپتە تاتار تىلى، ئوقۇتقۇچىلارنى - مېتودىكە.

ع - ئەدەبىيات قانۇنلارنى.

ف - تاتار ئەدەبىياتى تارىخى (مەنۇنى يۇرتلىق كالىگىتىفكە بىر تارماق ئۇلاراق كىرگەن

كىچىك نەھەر ھەيئەت ئىشلى).

۸ - آخىر سۆز ئۇلاراق شۇنى ئەيتىپ ئۆتۈشنى تاپابىز: بىر رەھبەرلىك ھەمەتلىرى،

ياشا بىر نەرسە بولغاندا، مەكتەپلەرنى ئىش نىگىزىنى قويۇش بىز دەدە باشقا ھالقلاردا

غەمەلى ياقىدا ئىشلەپ چىتمەگەنگە، بىز ھاقىدائى تەجرىبەلەر ئەلى ھاماندا بىك تاراق ھەلدە

ياتقاندا، بىز ئۆز ئۆزىڭىزنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئالدا - توۋاق زور ھەمەتلىرىڭىزنى بىر نىگىزنى،

باشلانغۇچىغا دىيىپ قارىيىز. بىز ھاقىدا بارلىق بىلىمنى، تەجرىبەنى بىرلەشتۈرگەن مۇھىتچىمىز.

شۇنىڭ ئۈچۈن دە ئېمىدەشلىرىڭىزنىڭ بىزگە ياردەملەشۈرلەرنى - ئۆز تەجرىبەلەرنى نىيىدىگەن يول

بىلەن بولسا بىزنىڭ بىلەن ئورتاقلاشۇلارنى ئۆتەيلى.

كالىگىتىف. قازان.

تل ساباقلاری.

I

(۱) سوز.

[کوچنرب یازارعا].

ئیکنیشهر سوزلنی میساللەر:

باز جیتدی. بۇز کیتدی. ئولەن یەشەردی. قۇشلار کیله. ساندوغاچ
سایری. کوگەرچن گورلی. کیشیلەر ئیشیلەر. بالالار ئوقیلار. مین یازام.
آپام نکه. ئم ئوینی. سامور قایینی. آش پشه.

ئۆچەر سوزلنی میساللەر:

کوگللن یاز ئوتدی. ماتور جەى کردی. قردا آشلق ئوسه. باقچادا جیدیش
پشه. فاللغاچ بالا چعارا. بالالار سۇدا یۈزەلەر. نورلن قۇیاش قزدنرا. جەدیگى
تۇن ماتور. ناك ئەتەچى قچقرا.

دورتەر سوزلنی میساللەر:

ماتور یلن جەى کیتدی. یاگەرلن کوگلسز کۈز کردی. قۇشلار یلن
یاقلارعا کیتدیلەر. کیشیلەر آشلقنى ئورب بتردیلەر. قاعن مەکتەبلەردە ئوقولار
باشلاندى. آغاچلارنك يافراقلارنى قۇيۇلپ تۇشەلەر.

بیشهر سوزلنی میساللەر:

یاگەرلن کوگلسز کۈز ئوتب کیتدی. ئورنغا سالقن قش کیلب جیتدی.
بالالار قار ئۈستندە چانا شووالار. چانا بلەن ئورماندان ئوتن تاشیلار. بزی ئیندی
مەکتەبدە ساباق ئوقییز. قش کۈنى مەکتەبدە ئوقو کوگللن.

§۱ بىز ئۆز ئېزىنىش کوگلىمىزدە گىي ئوینی «سوز» بلەن آخلاقابىز.
«یاز جیتەسى» دىگەندە ئىككى سوز بار: (۱) یاز، (۲) جیتدی.

مەسىئەلەلەر:

۱ - توبەندىگى مىساللارنى كۆچۈر، ھەر مىسالنىڭ ئاخىرىغا نىچەشەر سۆزلەرنى ئېمىگەن رەقەم بىلەن يازىپ قويغۇزغا.

قۇياش چىقتى. مېن يالانغا بارام. بىز سو بويىندا كىچىكە چاقلىق ئوينىداق. باقچاغا گۈل ئۆستىدىم. آينى بۇلۇت قابىلادى كۈن آياز. كىچىن كوكىدە يۇلىقۇزلار قالغا. يا ئىزدان سولك ماتورلانىب كىتىدى، بۇتۇن باقچا گۈل ئېسىن بىلەن تولىدى. ئۇ توبەسىندە كوكىرچىن گۈرلى. بالىق سودا يۈزە. تاڭ آلدندان ئەتەچ قىچقىرا. مېن مەكتەپكە كىتىدىم. سىكلم ئۆيدە قالدى. سابانچى باباى بىزنى قاتاق بىلەن سىلادى.

۲ - بىرىنچى ئوقۇكىتابىدىن قاراپ، ئېكىشەر، ئۇچەر، دۈرتەر، بىشەر سۆزلەرنى ئۇچەر مىسال يازارغا.

۳ - توبەندىگى نەزەرنى كۆچۈر يازغاندا، نىچەشەر سۆز بارلىرىنى ھەر يولىنىڭ ئاخىرىغا رەقەم بىلەن يازارغا.

بالاغا.

ساق ئەلەن كۆڭلەك سىنىڭ، ھىچ بىر بۇزۇق ئۆي كىرمەگەن،
پاك تىلەك دە ھىچ ياراوسىز سۆزلەر ئەيتىپ كۆرمەگەن.
پاك جانەك ھەم پاك تەنەك، بارلىق وۇجودەك پاك سىنىڭ،
سەين فەرشتە والچىغۇسىڭ، يۇزىلەرەك آباق سىنىڭ.

قالىق بىلىگىنى

(كۆچۈر يازارغا)

قالىق سۆزلەر: قار. قارا. قارغا. آغاچ. ساندوغاچ. آلتا
آش. باش. قىز. قىز. ئوغىل. توغىز. توقسان.
توققراق. قارلىغاچ، ئون. بول. سىر. بولدى. سو.
سول. يۇلىقۇز. بۇلۇت. تورى. ئوڭ. ئورو.
ئورن. تۇز، سوز. ئون. ئوت. توز. ئوچ.
سىز. سىزدى.

نىچىكە سۆزلەر: كوكىرچىن. ئەتەچ. كۆپەلەك. كۈن. ئون. تۇش.
تۇشە. كوز. كورە. ئۆي. تېمىر. كىيىز. گۈل. بول.
بولە. سوز. سىر. بورى. تۇلىكۇ. تىز. ئون. تۇز.
ئوچ. سىز. پەككى. سەككى. سول. كۇمۇش. قەلەم.
غىلەم. مەكتەپ. مەدرەسە. ھۇنەر.

§۲ بىزنىڭ تىلىمىزدە سۆزلەر ياكى قالغانغا، ياكى نىچكە گىنە ئەيتىلەلەر. قالغان سۆزلەرنى نىچكە سۆزلەردەن آيىرو ئۇچۇن ئىچىلەندە «آ، ع، ق» خەرفلەرنى بولمىغان قالغان سۆزلەرنىڭ ئالدىغا قالغىلىق بىلگىسى (۱) يازىلا. بولا، بۇلىق، بولىدى، بولا، تولدىق، تولدى، زورات، زور كۇبى. مەسىئەلەلەر:

۱ - توبەندەگى مىساللەرنى گۇچىرىپ يازغاندا قالغان سۆزلەرنىڭ ئاستىغا سزا. عا. كىچىك كىچىكە قارشىن آبرى ئۇيىگە قايتىدى. كىچىككە گىنە مالاي آپاسىن بىلەن ئورمانغا جىلەككە بارغان. كىچىككە قارشىن قارىاوا باشلايدى. قاتىن بوران قوزغالىدى. تەرەزەدەن ئەللە نىندى آچىن يىلاغان تاوش ئىشىتىلە. تىمىر بىساي قاقما ياسارغا باقچاداعى قاينىڭ بۇتاعىن كىسە باشلاغان ئىكەن دە، آعاسىن كورنگىچ، بالتاسىن تاشلاپ قاچقان. خەلىمە توتاش ئويانغاندا كۇن بىيىك ئىرتە ئىدى، بىر آزادان قىزارىپ قۇياش چىقىدى. كۆزگىن ئۇنلەر، ئۇزۇن بولا. بىزنىڭ باقچادا بىيىك ماتور چەچەكلەر ئۆسە. عالييەنىڭ آناسىن فالادان ئويىنچىقلار آلب قايتقان. مېنىم آعاسام كۇن، تۇن ئىشلى.

۲ - بىرىنچى، ئوقۇ كىتابىدىن قاراپ، ئون قالغان سۆز، ئون نىچكە سۆز تاپىپ يازارغا.

۳ - بىرىنچى بۆلىكىدەگى سۆزلەرگە ئىككىنچى بۆلىكىدەگى سۆزلەرنىڭ كىرەكلەرنى سايلاپ يازغاندا نىچكە سۆزلەرنىڭ ئاستىغا سزارغا.

(۱) قورچاق. چوگىچ. توب. كولىمەك. ئىتىك. ئىمەن. آرپا. نارات. بالتا. آرش. كوگەرچىن. آلبا. سانسىدوعاچ. چولمەك. نىباق. بورىك. قوزغىلاق. توبەتەي. قىچقان. چىتىك. ئىدىم. (۲) قۇرال. آغاچ. آشلىق. قۇش. جىمىش. ساوت. قۇلەن. باش كىيىمى. ئوينىچى. ئىچكى كىيىم. آياق كىيىمى. (۳) ئىچىك.

(۱) قول. تەن. قل. تل. كۇن. قۇل. كۇل. سو. سول. بىل.

(۲) با. لا. تۇ. تۇن. سۇ. لۇ. كۇ. رەك. كور. شىن.

مە. تىق. ق. راو.

(۳) سا. بىز. چىن. كو. گەر. چىن. ئو. فو. چىن. ئو. فو. چىن.

ياق. تىر. نو. چىن.

§۳ سۆزنىڭ ئۇزۇلۇپ بىر يولى ئەيتىلە تۇرغان بولۇن «ئىچىك» دىيىپ

آتالا. سۆزلەر بولۇن ساندىغا قاراپ، بىر، ئىككىن ھەم كۆپ ئىچىكلىنى بولالا.

مەسىئەلەلەر:

۱ - توبەندەكى نەزمىنى ئىككى تىلدىن ئىچىك ساندۇرغا تېكىشتۈرگە، سۆزىنى كۆچۈرۈپ يازىپ، سۆز ئىچىگە ئىچىكلى بولسا، ئۆستۈنە شۇل رەقەمنى قويۇرغا.

چىكىرىتكە بىلەن قورمىسقا.

چىكىرىتكە جەي بويى شادلىق بىلەن ئۆتكەردى كۈنلەرنى،
 ھاۋالار ساقى، ئولەنلەر جەچىكەلەنگەن، سىحرالار يەملى.
 ئىسسىق كۈنلەر، ئەزىز ئۇي بار، ئاشىم دېسە، آزلار مول،
 ئەزىزنى ئاشى، ئەزىزنى ئىچە، ئەزىز ئۆيدە تۇرا بىت، ئول.
 ئوتىب كۈنلەر، جىتىب كۈنلەر، ھاۋالار سالىقنى ئاچقان،
 مەنە چىكىرىتكە نى ئىشلەرگە بىلە ئالما، ئالدىن شاشقان.
 ئولەنلەر شىكىرىتلەر، سارعايدىلار، ئىندى قارن آچدى،
 سۈپەتلىق بىلەن آچلىقدان ئولەر كۈنلەر باقىلاشتى.
 جەجائىب قارنى آچقاچ، كورشتىسى قورمىسقا باردى:
 - «مىنى تويىد، يىلى جىردە، ئورن بىر سەنە، زىنھارا» دى.
 دىدى قورمىسقا: «ئى آخماق، يۇرىسك جەي بويى سايىراپ،
 بو سالىقلىق كىلۈن بىلە دىگەن جەي كۈننى آزاراق؟
 بوگۈن آشارىما بار دىم، جەفاسىز بوشقا يۇرمىلەر،
 يىلى كۈن، قولدا قۇرسات بار ۋاقىت قىلىق ئۆزلىلەر.»

(ئورنەك: چىكىرىتكە جەي بويى شادلىق بىلەن ئۆتكەردى)

۲ - بىرىنچى ئوقۇ كىتابىدىن قاراپ، بىر، ئىككى ھەم كۆپ ئىچىكلى سۆزلەرگە بىشەر سال يازارغا.

(۴) سۆزىنى كۆچۈرۈ.

(۱) قاش. قىز. تىز. تۈز. كۈز. بىل. قول. قارت. سارت. كۈرت.
 (۲) آ. تا. قۇ. رال. قوز. عا. لاق. قىچ. قان. شۇ. مۇرت. كۆ. كرت.
 ۴۸ يازىپ بارغاندا يول تولىپ، سۆزنىڭ بىر كىسىگە ئىككىنچى يولغا
 كۆچۈرۈشكە تۈرى كىلسە، بۇتۇن ئىچىكلىنى كۆچۈرۈشكە تۈرىش. بىر
 ئىچىكلىنى بولۇپ ئىككىنچى يولغا كۆچۈرۈشكە بارامى.
 مەسىئەلەلەر:

۱ - توبەندەكى سۆزلەرنى ئىچىكلەرگە بولۇپ، آرالارغا سۆز قويۇپ يازارغا، بولۇپ
 كۆچۈرۈشكە يارامى تۇرغان بىر ئىچىكلى سۆزلەر شۇل كۆيىنچە قالما.

بىر. تىل. تىش. تىش. كۆز. قىش. باز. جەي. كۈن.
تۈن. قارت. مورت. آست. ئۈست. آرت. دۇرۇست. آت
باش. قايتا. بارا. بارام. بارعاچ. كېلىم. كېتىدىم. آلدە.
آلدەت. ئوقىم. ئوقىدىم. آلمان. آلمانلار. ئاتار.
غازاق. ياز. يازب. يازما. يازماغان. بىلەر. كېچەن. كۈندۈز.
ئىرتەن. ئورمان. يىغراق. تاو. تاماق. كىشى. چۈش.
چىرىمىش. ئىشچى. تاشچى. سۈنچى. تېمىرچى. ئوقۇچى.
ئوقۇتقۇچى. مەكتەپ. مەدرەسە. كورس. قورعاش. چېكىلەك.
قاربۇز. قاون. ئىگىچى. ئورمانچى. ئونچى. كۈمۈچى. ئون.
ئونچى.

۲ - بىرىنچى ئوقۇ كىتابىدىن «كۈبە-كە» ئىسمىلى شىعرىنى ئىك تىلەن ئىچكىلەرگە
آيرىپ چىقارغان، سوڭرا شىعرنىڭ ھەر يولى ئىچىگە ئىككى ئىكەن ساقاب، آخرىغا رەقەم بىلەن
يازغان.

(۵) آچق ئىچك ھەم يابىق ئىچك.

(۱) آچق ئىچكلى سوزلەر:

ئا-لا. تە-رە. زە. قۇ-يۇ. ئۇ-تۇ. فو-يو. كو-رو. كە-شى.
سە-كى. كە-كە. شە. شا-تو. لا-شا.

(۲) يابىق ئىچكلى سوزلەر:

فار-بۇز. باز. كوز. شال-قان. چوا-مەك. تاش.
مە-تىق. چە-چىق. كىر-سەن. كىتە-سەن. لەر.

§۵ ئىچكىلەر ئىككى تۈرلى: (۱) آچق ئىچك، (۲) يابىق ئىچك، سوڭىن
آوازنى سوزنىقى آوازغا بىتكەن ئىچكىلەر «آچق ئىچك» سوڭىن آوازنى
نارنىقى آوازغا بىتكەن ئىچكىلەر «يابىق ئىچك» دىيىپ آتالا.
مەسىلەلەر:

۱ - تۈبەندىكى مىساللارنى ئىك تىلەن آچق ئىچك ھەم يابىق ئىچك بولۇپ ياندىن
قاراپ تىكشىرىڭ، سوڭرا ئىچكىلەرگە آيرىپ كۆچۈرۈڭ، كۆچۈرگەن چاغىدا يابىق ئىچكىلەرنىڭ
آتتىن يازغان.

بالالار تىشدا ئوينىلار. آتام ئۇچ يۈك، ئوتىن الب قايتىدى. آنام بەرەنگىن
ئوتىدا. بىز جەي كۈنى ئورمانغا جىلەككە يۈرىمىز. سىڭلىمنىڭ قولايىدىن آلتىن
آلغاسىنى تۇتۇپ قالغان. قاترىن تىشلىن كىتاب ئۇزاق چىدى. كۈل ئۈستىدە

ئوردەك بەككەلەر ئۇ يۇزۇب يۇرى. اولنىڭ چىتىدە كىچىككەنگە ئۇي بار. بابام
ئومار ئالغدا قۇرت ساقلى. سالىچ باباي بىزگە بىك مانور خىكەيەلەر سۇيلى
تۇرغان ئىدى. ئىككى تەرەزە آراسىنا ئورمەكۈچ پەرەوز ياساغان.
۲ - بىرىنچى ئوقۇ كىتاپىدىن قاراپ، ئلك گل آچق ئىچكىلى، سوگرا يىباق ئىچكىلى.
آندىن - دىك تاش ئىچكىلى بىشەر سوز يازارغا.

(۶) آواز

(كوچىرب يازارغا).

ئىككى آوازلى سوزلەر:

آش. آت. آق. آڭ. آز. آچ. ئەز. ئەر. ئش. ئت.
ئز. ئچ. ئيل. ئير. ئيز. ئون. ئون. ئور. ئوز. ئوچ.
ئوچ. ئول. ئول. ئور. ئور. ئوز. ئوز. چى. چى. مى.
ئوچ آوازلى سوزلەر:

قاش. باش. كوز. قول. بەر. بەز. بر. بىز. تىز.
ئوش. توش. كۈن. تۈن. بوز. سوز. سوز. تۈر. بىش.
ئوچ. تاڭ. قاز. قار. بىل. جىل.

دورت آوازلى سوزلەر:

بالا. قالا. سالا. ئەتەج. سەكى. پەكى. ئشقىن. كوكى.
آلتىن. جىدى. ئورن. ئوگىز. ئوزۇن. ئوزەن. ئولچە. كوسى.
قاشى. ئولچى. يۈزە. كورە. يازا.

بىش آوازلى سوزلەر:

كىتاب. كورشى. قەلەم. ئۇستەل. ئشكاف. آلتىن. كۈمۈش.
ناين. چرشى. نارات. ئورمان. كۇرسى. سالام. بالان. مىلەش.
كەرەز. تۇقماچ. چومار. قىيار. آشالا. قۇياش.

§۶ بىزنىڭ سۇيلى تۇرغان سوزلەر ئىز آوازلىرىدىن ئۆزۈلە «قۇياش»

دىگەن سوزدە بىش آواز بار: (۱) ق، (۲) ۇ، (۳) ي، (۴) ل، (۵) ش.

مەسىلەلەر:

(۱) تۈبەندىكى نەزمىنى ئوقۇ، ئلك تىلدەن سوزلەرنى ئىچە آوازلى ئىكەن تىكشۈر.
چىعارغا، آندىن سول كىچىرب يازارغا، سوز ئىچە آوازلى بولسا، ئۇستىگە شول رەقەمنى
ويا باررغا.

تاو باشندا.

تاو يېيىكىنى، سېن مەمسىڭ،

من، مەنە آلساڭ، تاوغا من.

تاوغا من، كور دۇنيانى سېن،

كور بو دۇنيانىڭ يەنە.

كور سېن آندان كىڭ يالانلار،

كور اوللار، كور سولار،

كوللەر، ئورمانلار، بۇلۇنلار،

بىر تارالسىن قايمىلار.

تۇش توبەن، يۇر سېن توبەندە،

كور چەچەكلەر، چىشمەلەر،

كور ئىگىلەر، كور چىشمىلەر،

ھەسرەتگىنى بىر جىبەر.

۲ - بىرنەچچى ئوقۇ كىتابىدىن قاراپ، ئىككى، ئۈچ، دورت، بېش ھەم

التى آوازلىق سۆزلەرگە بېشەر مىسال يازارغا.

(۷) ھەرفى

(كوچىرۇپ يازارغا)

ئىككى ھەرفلىق سۆزلەر:

آى. بل. يل. كر. چق. سز. سز. قز. تز. قل. نق. من. سر.

سر. ئت. ئش. ئول. ئوق. بز. اسن. ئوز. تى. جى. مى.

ئۈچ ھەرفلىق سۆزلەر:

قۇش، قۇل، قىز، چىق، ئلك، ياز، كۇز، كول، كۇل، كىش.

بلم، چەى، ئەم، ئاو، ئاى، تىنچ، تىز، تەز.

دورت ھەرفلىق سۆزلەر:

قارت، قاپىن، ياوز، ئلك، يەشل، توبە، قاتىن، تىمىر، ئىگىز.

بورك، كەجە، جىمىش، قارا، يازو، باسو، چىچى.

بېش ھەرفلىق سۆزلەر:

ياخشى باباى، كىچىكە قايتىر، چىبەر كولمەك، ماتور چەچەك، كۇمۇش

بىلەك، يازىق، ياڭىر، قۇياش چىققان، ئۇمان، ئاچىلا، قىزىق، ساباق.

جىلەك، بىشكەن، قەلەم ياسىم، يالغىز، يەرمە، كۇمۇش بالداق.

آلتى ھەرڧلى سوزلەر:

كوڭللى يولداش. قىرىسقا ئۆزلەنە. بەيرەم ياقىلى. مەكتەپ ياكارا. يالقاو
يۇقلار. سوزچەن لىرىدار. بورەنە يانغان. نەرزە وانلىدى. بېشىمەت تۈزغان.
۵۷ آوزدان چىققان آوازلا، نى يازىپ بىلىپتۇرۇڭ، ئۆلە ئۇرغان
بىلىگىنلەر «ھەرف» دىيىپ آتالا.
مەسىئەللەر:

۱ -- تۈبەندىكى سوزلەرنىڭ ئۈچ، دورت، بېش، آلتى ھەم جىدى ھەرڧلىلەرنى ھەر
قايسىسى ئۆز آلتىدا آيرىم بىرەر بولمىغاچكە ئالپ يازغۇز.

مىن يازام. كىچە كۈن بىك سالقىن بولدى. باقىچالار يەشەردىلەر. ساندوچاچ
سايرى. كۈن آيازدى. كوك يۇزى ماتور تۇس آلتى. بۇلۇن يەشل ئۆلەن
بلەن قابلاندى. يەشەن بەشەندى. كوك يۇزى قارانغى. بۇلوت قابلايدى.
بۇلۇندىن تۇرلى چەچەكلەر جىيىپ قايتىدىم. ئەتى بلەن باسۇغا آشلىق قارارغا
چىقدى. آرش باسوونى دولقۇنلاپ تۇرا.

۲ -- بىرىنچى ئوقۇ كىتابىدىن قاراپ ئىككى، ئۈچ، دورت، بېش، آلتى، جىدى ھەرڧلى
ئوتار سوز يازارغا.

(۸) آواز بلەن ھەرف آراسىدا آيرىما.

۱) «قورچاق» دىگەن سوزدە آلتى آواز، آلتى ھەرف بار. «جىلەك»
دىگەن سوزدە؟

۲) «ئوينىچى» دىگەن سوزدە جىدى آواز، بېش ھەرف بار. «كشى» دىگەن
سوزدە؟

۵۸ بىز آوازنى آوز بلەن ئەيتەبىز، قۇلاغىز بلەن ئىشەنەبىز. ھەرفنى
ئىسە، قوللىغىز بلەن يازاڭىز، كوزىز بلەن كۆرەڭىز.
مەسىئەللەر:

۱) -- تۈبەندىكى سوزلەرنى كۆچۈرگۈ، ئىدە ھەر قايسىدا نىچەشەر آواز، نىچە ھەرف
بارلىغىنى ئۆستەلەرنى رەقەم بلە يازارغا.

بالتا. پىچاق. ئۇشقى. ئۇتۇرگى. پىچقى. بۇراو. كۆرەك. سەنەك.
ترما. سوقا. سابان. چىپاچاچ. چەنچىكى. شۇشلى. قالب. قايچى. ئىنە. پەكى.
ساندىق. كوزلك. ئىلەك. چىلەك. بىز. ئوقلاو.

۲ -- بىرىنچى ئوقۇ كىتابىدا «مېڭا تېمەڭ» شىعرىنى ئىك ئوقۇ چىمارغا، آندىن سول
ھەر بىر سوزدە نىچەشەر آواز، نىچەشەر ھەرف بارلىغىنى تىلەن تىكىشىرگە.

(۹) تۇتاش ھەم ئۈزۈك ھە. فلەر.

[کوجنرب بازارعا.]

(۱) نۆزناش حەرفلەر:

ب-ب-ب. پ-پ-پ. ت-ت-ت. ج-ج-ج.
ح-ح-ح. س-س-س. ش-ش-ش. ع-ع-ع.
ف-ف-ف. ق-ق-ق. ک-ک-ک. گ-گ-گ.
ڙ-ڙ-ڙ. ل-ل-ل. م-م-م. ن-ن-ن.
ه-ه-ه. ۛ-ۛ-ۛ. ۛ-ۛ-ۛ. پ-پ-پ. ی-ی-ی.

(۲) ئۈزۈك حەرقلەر:

آ-ا. ئ-ه. د-د. ر-ر. ز-ز. ژ-ژ. ئۇ-ۇ. و-و. و-و. و-و.

§۹ ئىككى ياعندىن دا باشقا ھەرىفلەرگە ئۇتاشىدىرىپ يازۇ مۇمكىن بولغان ھەرىفلەر «ئۇتاش ھەرىفلەر» دىيىپ، ئۆزىدىن سوڭىقى ھەرىفگە ئۇتاشىدىرىپ يازۇ مۇمكىن بولمىغان ھەرىفلەر «ئۆزۈك ھەرىفلەر» دىيىپ ئاتالا.

مہ سئلہ لہر :

۱ - توبەندىگى سوزلەرنى ئىلىك تۇتاش ھەم ئۇزۇك ھەرفلەر بويىنچا تىكشۈرۈپ چىقارغا، سۆڭرە كۈچىتىپ يازارغا.

(۱) آ - ا - ا: آر. آرا. آنالار. آلهما. بالئا. آعاج. آربا. بازار.

(۲) ئە - a - ۋ : بەر . بەزە . تەرۋزە . ئەنەج . بەيلەم . سۈيەك . كىمىرچەك .

(۳) د - د: دورت. دین. کیلدی. دیدی. تارتدی. دوعا. دۇگى.

(۴) ر-ر: رەھبەت. رىزىق. بىر-ر. بىر-رگە. تۇشەرلەر. كىرەك.

(۵) ز - ز: زیرهك. بیزگهك. بزر. سز. سزگه. قزلار. سزعر.

(۶) ژ - ژ: آژداها. ئۇغرا. ئۇلدى. ساژين. وژلداوق. مژ.

(۷) ئۇ - ئۇ : ئۇرەك . ئۇرچۇق . قۇل . كۈل . كۈن . كۈندۈر .

يَوْمُ شاق.

(۸) ئۇ - و - و: ئوراق. ئوردەك. سول. قول. باشو. دورت.

(٩) و: واتق. تاو. والحق. قوواق. ئهون. قاوڻ. سناوم.

(۱۰) ۋ: ۋاگون. ۋولست. ۋولعا. ۋارينيه. ۋيرشوك. ۋيناگرات.

۲ - توبەندەگى سۆزلەرنى باش ھەرڧلەرنىڭ قاراب ئۈزۈك ھەرڧلەر تەرتىبى بىلەن يازىپ چىقارغا.
ئورنال. واق. داغا. ئەرلەن. آلقا. ۋا كىسى. زىرەك. رەھىم. ئوتكىن.
ئۇتۇرگىن.

۱۰ بىر سۆزدە بولغان ئۇتاش ھەرڧلەرنى ھەر ۋاقىت بىر بىرىگە قوشىپ
تۇتاشىپ (يازارغا تېيىشلىق).
مەسىلەلەر:

۱ - بىزنىڭ ئەلىڧباىزدا بارانغى نېمە تۇتاش ھەرڧ بار؟ شۇلارنى يازىپ چىقىز.
۲ - ھەر بىر تۇتاش ھەرڧكە ئۈزگۈنىڭ ئوقۇ كېتابىدىن قاراپ بىر مېسال يازغۇز.
۳ - توبەندەگى ھەرڧلەرنى قوشىپ سۆز ياساغۇز، بىر سۆزدەگى تۇتاش ھەرڧلەر بىر بىرىگە قوشىلىپ يازلسۇن.

گ - ۋ - ل - چ - چ - گ - ئ - م - آ - ت - و - ر -
ب - و - ل - آ - ب - آ - ق - چ - آ - ن - ك - س - و - ل -
ى - آ - ق - ت - و - ت - ل - ئ - ق - ز - ل - چ -
چ - ك - ب - ل - ن - ت - و - ل - ع - آ - ن - م -
ى - ن - ج - ى - ك - ۋ - ن - ئ - ك - و - ل - د - و -
ب - آ - ل - ق - ت - ۋ - ت - آ - ر - ع - آ - ب - ى - ك -
ى - آ - ر - ا - ت - آ - م - ك - ش - ئ - گ - و - ب - آ -
ز - ق - ز - ئ - م - آ - ئ - و - ز - ك - ت - ۋ - ش - و - ر -
س - ك - آ - ى - آ - ز - ك - ى - چ - د - و - ك - و - ك -
د - و - م - آ - ت - و - ر - ى - ۋ - ل - د - ۋ - ز - ل - آ -
ر - ق - آ - ل - ق - آ -

سۆز، لى، چى

[تۇتاشىپ، ئۈزۈكمەن يازارغا؟]

۱ - توبەندەگى سۆزلەرنىڭ ئاخىرىدا «سۆز» قوشىپ يازغۇز.
آنا. بالا. آنا ئوغل. مال. يۇرت. جىر. كىيىم. آقلى
ئەدەب. كىتاب قەلەم. كەمەز. قول. آياق. ياقراق. يەم
تەم. كوز. ئولەن. دەرد. يۈرەك. رەھىم. شەفقەت. گۇناھ.
آت. سىير. سۇت. تۇز. ئۇچ. آقچا.
۲ - توبەندەگى سۆزلەرنىڭ ئاخىرىدا «لى» قوشىپ يازغۇز.

ئىدىيە. تەربىيە. ئىنسانى. نور. گۈل. چىچەك. كىچ. يۈرەك. يۇرت. باش. تاش. تاو. ئوراق. آغاچ. آلمان. ياقراق. ئوت. سو. چۇقۇر. يۇلدۇز. بۇلۇت. بەشەن. پەن. آغاچ. آش. آت. كوز. بورك.

۳- تۈبەندىكى سۆزلەرنىڭ آخرىغا «چى» قوشىپ يازىغۇز.

كىيىت. ساتى. قارار. يول. سابان. يازو. ئوفو. ئونىتىو. ئوراق. ئىش. نىمىر. ئىگىن. يۇرو. ياعو. ئىلەو. ھىزەمەن. آلتىن. كۈتۈ. كۈنلەك. كۈمۈر. چاپاتا. باقچا. بالنا. پال. پىيالا. مىچ. ئوتىن. قوراي. گارمون. ئىسكىرىپكە.

(۱۰) سۆزىنى مەم تارتىشنى ئاۋاز ھەرپلەرى

[كوچىرىپ يازارغا]

- (۱) آ-ا-ا: آت. آربا. چانا. آلمان. آغاچ. بارا. آداشا. آلمانلار. قالاچانلار. بارماسلار. يازارلار. بارغاچ.
- (۲) ئ-ە-ە-ە: چەچەكلەر. يەشەرلەر. كىچىككەنەنە قەلەملەر. چەنچە. زەنگەر. ئەنچ. پەرەمەچ. بەرگەلەم. مەكتەب.
- (۳) ئۇ-ۇ-ۇ: كۈن. تۈن. بۇلۇن. يۇلدۇز. كۈندۈز. ئۇچۇن. ئۇچ. ئۇزۇن. قۇل. تۇز. تۇز. كۈچ. كۈر.
- (۴) ئو-و-و: قوبىز. قودم. كورەم. كوز. كوگىلچىم. كۈمەچ. كور. كۈلەك. كوب. كۈمۈر. قول. توب. تۈز. ئوراق. ئوردەك.
- (۵) ئ-ۈ-ۈ: ئىش. ئىت. بىندى. كىشى. مىندى. قىلىدى. كورنەلە. آلتىنا. ساتىلا. ئوقىلا. كوردى. ئوقىدى. بىرنىچى.
- (۶) ئى-ي-ي: ئىر. بىر. كىتىر. تىمىر. قىيىن. چىتىن. سىلاغان. جىناق. تىناق. ئىركە. كىشىتە. بىستە. آشى.

۱۱- چىشكىل ئەيتىلە مەم سۆزلەر ئاۋازلار «سۆزىنى ئاۋاز» دىيىپ، ئۆزلىرىگە ئەيتىلە مەم سۆزلىرى، بەلكى تارتىلىپ تۇرغان ئاۋازلار «تارتىش ئاۋاز» دىيىپ آتالا. بۇنىڭ يازىۋېزىدا «سۆزىنى ئاۋاز ھەرپلەرى» ئاتى بولۇپ، قالغانلىرى تارتىش ئاۋاز ھەرپلەرى بولالار.

آ - ۴ ھەرقلەر.

مەسىئەللەر:

۱ - تۆبەندەگى مىساللار ئىچىدىن بىرىنچى بۆلۈككە «آ» ئىككىنچى بۆلۈككە «۴» ھەرىقى بولغان سۆزلەرنى چىرىلەپ يازارغا.

زور آول. چى ئوساق. قزل آليا. نەزك چىق. تىمىر نەلەم. آلتىن سەعت. آنا كوركە. كوك كوگەرچىن. ماتور چەچەك. جىرەن آت. قلى كوز. ئوتكىن پەكى. قارا قۇرۇم. تۈزلى قىيار. آق شىكەر. قارا چىن. چووار ئەتەچ. آق تاق. تەرەزە ئۇلگۈسى. بەرەنگى. ئۇنى. سارق ئىتى. قويان تىرىسى. بالالار كوزلىكى. آرش آناسى. بۇزاو كۈتۈۋى. شەھەر كىشىسى. كەچە سۈتى. آغاچ بۇرۇسى. تەكە مۇگىزى.

ۋ - ۵ ھەرقلەر.

۲ - تۆبەندەگى مىساللار ئىچىدىن بىرىنچى بۆلۈككە «ۋ» ئىككىنچى بۆلۈككە «۵» ھەرقلەر بولغان سۆزلەرنى چىرىلەپ يازارغا.

تىرەن قۇيۇ. ئۇزۇن كىرتە. آق سۈلگۈ. آچ بورى. ھەيلەكەر تۈلكۈ. قىسقا ئۇرچۇق. كىچىك قۇلۇن. ئوتكىن ئۇتۇرگۈ. زەنگەر كوز. يۇمۇ - رۇ. تۈب. آعم سو. يەشل سوعان. تۈرلى آش. تۈگەرەك كۈزگۈ. قارانتى تۈن. ياقىنى كۈن. يۈۋان بورەنە. قارا بۇلۇت. نەملى قوزغالاق. ماتورگۈل. قەدرلى قوناق. ساي كول. كىك قول. آق بوز. تار بولە. قارا قۇرۇم. يۇمۇشاق سوس. قورقاق قويان. قورعاش بۇزۇك. قۇش بالاسى. يۈكە يافراغى. تۈلۈپ ياقاسى.

«ئ» ھەرقلەرنىڭ ئۇشۇب قالدۇقى.

[كوچىرىپ يازارغا]

(۱) قزل. كىشى. پىچاق. قىلچ. بىلم. بلەن. بىلىن. فرق. قىزق. قىرن. كرەن. سىزق. كر. بل. چق. قىر. كرە. بلە. چە. قرا. بىلىش. كرش.

(۲) قولىغاچ. قاتشاق. يىلىق. آچىمىراق. كورشىلەر. ئوقىدىلار. توقىتۇچى. ئىككىشەر. آلتىشەر. كورشىب. كورشىلەر. آلتىشەر. كورشىشە.

§۱۲ «ئى» ھەرفى، يازودا جىڭلىك ياساۋ ئۇچۇن، ئۇشبو ئورنلا، دا
يۆتۈنلەي تاشب قۇلا:

(۱) سوزنىڭ يابىق ئىچكىلەرنىدە: قر، كر، چىچىق، ئوقب، كىلب، ئوفىسن،
كىلسن، ئوقر، كىلر.

(۲) آچىق ئىچكى بولسا، سوزنىڭ بىرىنچى ئىچىگىگىدە ئىككىنچى ھەرفكە
تۈرى كىلگەندە: قزل، كشى، بلن، بلن، كرە، چعا، كرش. بلىنە،
كورىنە، بلىشك.

مەسئەلەلەر:

۱ - تۈبەندەگى مىساللەرنى كۈچرگەندە يابىق ئىچكى بولۇپ سەبەبلى «ئى» ھەرفى تۇشپ
قالغان سوزلەرنىڭ ئاستىغا سزارعا.

مىن جەي بويىن آولدا يەشەدم. آولقېزنىڭ قىيلا ياعىندان بىك ماتور يىلعا،
آعا. بىز ئىيدەشلەر بىلەن شول يىلغانىڭ ساي جىرىندەن آرمىن ياققا چعا ئىدىكە،
ساردان يۈزگەن آدم يىراقلىقداغى كىچىككە تاۋغا بارب ۋاق - ۋاق چويز تاشلار
جىيا ئىدىك. تاۋنىڭ قۇياش چىقىشى ياعىندا آلتىن كۈبك سارعايب آشلىقلار
ئۈسەلەر ئىدى. بىر ۋاقىت شولاي بىر مالاي بىلەن آشلىقلارنىڭ يانغىنا ئوق بارب
چىققان. بۇلای قاراعاندا ياقىن كۈبك بولسا، ئول بايتاق يىراق جىر ئىكەن.
قايتا - قايتا آرب بىتىك. بىز قايتقاندا كۈنۈ آولعا كىرگەن، قاراۋچى بولماچاچ
بىزنىڭ بۇزاولار آنالارنى قوشۇلۇپ ئىمەدە باشلاغانلار ئىدى. ئەنى، يوق آرتىندان
يۈرىمىڭ، دىيىپ مىنى ئۇرۇشىدى. شوندىن سوڭ ئىندى بىز آشلىققا بارمى، تىك
شول تاۋغا چاقلىغىنا بارادا، كىرى ئولعا قايتا ئىدىك.

۲ - تۈبەندەگى مىساللەرنى كۈچرگەندە آچىق ئىچكى بولسا، سوزنىڭ بىرىنچى ئىچىگىگە
ئىككىنچى ھەرفكە، تۈرى كىلو سەبەبلى «ئى» ھەرفى تۇتۇپ قالغان سوزلەرنىڭ ئاستىغا
سزارعا.

جىنى قزل تىز ئوكا. كشى، كشى، ھەلن بىلەس. ئۈنمەس پىچاق فول
كىسەر. باتر فلچى بىلەن. قىر ئش قىر يىلدا شوك بلىنە. بىر يەش
كىلن بىلن پىشەر بىلەگەن. سابىرلى چدى، سابىرسزىلى. كۈن كۈرمەگەن
كۈن كۈرسە، كۈندۈز چرا ياندۇر. تانلىق تىل يلاننى ئۈندەن چىعار.
تىشقان تابار، تاشقا قىداق قىعار. تىشىن يالتىرى، ئچى قالىتىرى. قاراما
بىلەككە، قارا يۈرەككە.

۳ - بىرىنچى ئوقۇ كىتابىدىن قاراپ، يابىق ئىچكى بولۇپمۇ آچىق ئىچكى بولسا، سوزنىڭ
بىرىنچى ئىچىگىگە ئىككىنچى ھەرفكە، تۈرى كىلو سەبەبلى «ئى» ھەرفى تۇشپ قالغان ئونار سوز
تابىپ يازارعا.

۲ - تۇتۇپ قالغان سۆزلەرنى، تۇتۇپ يازارغا.

غەلى سىڭلىنى گۈلبىكەگە سېكرىت ئوينار ئۇچۇن رىزىنكە... آلەن.
كۆرۈشۈپ بېشى... سۇلۇساندى. آبىم ياڭا بالتا ھەم آڭا ساپلار ئۇچۇن ياڭا...
آلدى. ئەنكەيم كىچ، ئوتۇر... ئرلەدى. آپام آنڭ ياندى... ئوقى، ئوتۇردى.
كەرىم ئېشەك آلدندى... تۈگە.

ز - س .

[كوچۇپ يازارغا]

سىڭىز سىير آسراغانچى، سىمىز سىير آسرا. سۇيلەشەك سوز چە، تۇرتسەك
كوز چە. كۈبىنى كۈتكەن آزدان قۇرۇقالغان. بىز قاپچىدا ياتىمى. بۇز سوۋى
سالقن بولا. ساعىز چەينەب ماى چىقىمى. قۇشلار كۈز كۈنى كىتەلەر، ياز كۈنى
كىلەلەر. تۇزىز آش تەمسىز بولا. قاز قاناتى ئۇى سېنىرگە يارى. غەينى جىڭگى
آق بەزدەن ئولۇنا كۈلمەك تىككەن. ئەھمەدلەرنىڭ جىز سامورلار بار. جىز
قۇمغان تېشىلگەن.

۱۴ § قايسى بىر سۆزلەردە «ز» آوازى، ئۆزىدەن سوڭ سۆزىنى
آواز بولماسا، «س» بولۇپ ئېشىتىلە، لاكىن آسلىنچا يازىلا. مۇندى ۋاقتىدا
بىو خەرفلەرنىڭ قايسىسى يازارغا كىرەكلىگىن بىلۈ ئۇچۇن ئول سۆزىنى
آخرىنا سۆزىنى آواز كىلرەك ئېتىب ئۆزگەرتىپ قارارغا كىرەك.
ئۆزگەرتىشكەچ «ز» مى، «س» مى ئىكەننى آچىق بىلىنە.
مەسىلەلەر:

۱ - تۈبەندەكى سۆزلەرنى آخىرلارنى سۆزىنى آواز كىلرەك ئېتىب ئۆزگەرتىپ يازارغا.
جىز - جىزى. سىمىز - ساعىز. كۈز - ياز. تۇز - تۇز. قاز -
آز. كوز - آز. سىڭىز - جىتىز. توعىز - سوز - ساز. تىز - بۇز.
بوز - قىز - بىز - كىيىز.

۲ - تۇتۇپ قالغان سۆزلەرنى كۆتۈپ كوچۇپ يازارغا.

ئەتى... سامور ساتىپ آلەن. سىڭلىم... چەينى. ئەتى بۈگۈن بىك...
ئېتىدەن آش پىشەرگەن. كىچەگىن آش... بۇلغان ئىدى. آپام مىڭا... مامىغىندان
مىندەر ئوتۇر بىردى. سۇيلەشەك، ياحشى... سۇيلەرگە تېيىش. ئەتىم سارق
يۇنىندان... باسلىغان. سۇيلەشەك،... چە، تۇرتسەك... چە.

ن - ك.

[كوچىرب يازارغا]

بوگۇن غەلى قان قۇسقان. بىزنىڭ، ئون گۈلۈنچە چەك آتقان. قش كۈنى كۈن ساين ساباققا بارام، ئون قاداق ئىكمەك سانب آلدۇم. كورشتىزنىڭ كۈن كورۇشىن ياخشى. ئەتىم قىلادان ئوينىچىلار آلب فايندى. مەكتەپدە سىن كىم بىلەن ئوتۇراسىڭ. ئىككى تەكە باشى بىر قازانغا سىيى. قار باشى قار آشار. يۈز تەكە آقچاڭ بولغانچى، يۈز دوستىڭ بولسىن.

۱۵ § «ن» آوازى «ع، ق، ك، گ» آوازلىرىدىن آلدەك كىلسە، «ك» بولۇپ ئىشەتتە، لەكىن آسلىنچا يازىلا.
مەسئەللەر:

- ۱ - بىرىنچى ئوقۇ كىتابىدىن قاراب، آخىرلىرىدا «ن» ھەرىقى بولغان يىگىمى سوز يازارغا.
- ۲ - تۈبەندەكى سوزلەرنى آخىرلىرىدا سوزىقى آواز كىرلىك ئىتب ئۈزگەرتىپ يازارغا.
- حان. سان. قان. تون. تۇن. كۈن. ئورمان. آشامان. كورگەن. دان. يۇوان. سىكسەن، توفسان. مەن. مەن. سىن. قۇلۇن. چوپىن. موپىن. چىتىن. چىرەن. كۈرەن. يامان.

ن - م.

[كوچىرب يازارغا]

مەنم، ئون بىش نىيىن آقچام بار. ئىككىم، ئون پار چىنباق آلب فايندى. فاين-ماتور آچاچ. بىزنىڭ ئورامدا، ئون فانارىانا. جىيىن كۈن بىك ئۇزۇن بولا، تۇن قىسقا بولا. بىر يولى ئىككى قويان كورسەڭ، بىرىدە تۇنا آلماسىڭ. ئىككى كۈيمەنىڭ قۇيرىغىن تۇتۇپ بولمى. جىل ئېسىمى، قوراسلىقىمى. قارشى بالا ئوينى بۇزار، نىنتەك آدم جىيىن بۇزار.

۱۶ § «ن» آوازى «ب، م» آوازلىرىدىن ئىككى كىلسە، «م» بولۇپ ئىشەتتە، لەكىن آسلىنچا يازىلا.
مەسئەللەر:

- ۱ - تۈبەندەكى مىساللەرنى كۈچرگەندە «ب، م» آوازلىرى آلدەك كىلو سەبەبلى «م» بولۇپ ئىشەتتە تۇرغان «ن» ھەرقلەرنىڭ آستىنا سزارغا.

بىزنىڭ، ئون باش سارغىچى بار. فاين-ماتور آچاچ. سەيىقى قارت، ئون پار چابانا ياساب ساتقان. آلتىمەن مال ئۇچۇن قووانما. ئون بىشىدەن ئۇچۇن آلساڭ، ئون ئىككى قالا. ئىككىچى، ئون پار ئىككى ئىشلەگەن. بوگۇن كىچى ئورامدا

خون قاتار يانغى قالغان. ئىككى قولدا، ئون بارماق. بو كىتابنى مېن بىك ياراتىم
توقم. آتندا جېدى كۇن: شىنبە، يەكشەنبە، دوشەنبە، سېشەنبە، چەهار شەنبە،
پەنجىشەنبە، جۇمعا. مېن مەكتەپكە يۇرىم.

۲ - يوعار ئىداعى مىساللەردە «م» بولب ئىشقىلىگەن «ن» لى سوزلەرنىڭ ھەربىرىن
آخىرلار ئىنا سوزنىڭ آواز كىلارل ئىتت ئوزگەرتىپ يازارعا.

ج - ى.

(كوچىرپ يازارعا).

كېچىككەنەنە جېب، ساياقلار ئۇيرەنگەچ، ئىيىرلەرن جايلاپ قويدىدا، ئىشك
آلدىنا ئوينارعا چىدى. آنىڭ ئىشك آلدىدا جەيەسى بار ئىدى. جەي كۇنى
بولغانغا، كۇن بىك ماتور ئىدى. ئول جەيەسىن آلدىدا جەيەولەپ قىرعا چىپ
كىتدى. آندا جەيەسىندەن آرانچى ئوق آتپ ئوينالماچ، يەشل ئولەن ئۇستىدە
آق جەيەسىن جەيىپ يال ئىتەرگە ياتدى. بىر آز يال ئىتكەچ، بۇرۇلۇپ ئويىدە
قايىپ كىتدى.

۱۷ § سوزنىڭ بىرىنچى ئىجىگىدە سوزنىڭ آوازلا، دان «آ، ە، ۈ، و» لارنىڭ
بىرى بولب، آلاردان سول «ى» كىلسە، سوزنىڭ باشىدا «ى» سۆيەلەنسەدە
ھەر ۋاقت «ج» يازىلا: جايلى، جەي، جويماق.

مەسئەلەلەر:

(۱) توبەندەگى مىساللەرنى كوچىرگەندە بىرىنچى ئىجىگىدە «آ، ە، ۈ، و» آوازلىرىنىڭ
بىرىنى بولب، آلاردان سول «ى» آوازنى كىلو سەبەبلى سوزنىڭ باشىدا «ج» يازغان سوزلەرنىڭ
آستىنا سزارعا.

كېچىككەنەنە جېب، ئىرتەنگى ساياقلار ئۇيرەنگەچ، ئىيىرلەرن جايلاپ
يۇقلارغا ياتدى. بۇرۇن زەماندا ملتق ئورنىدا ئوق بىلەن جەيە بولغان. جەي
كۇنى، يۇرت ھايوانلارنى كۈتۈدە بۇرى. جەيەولى كىشىگە يانچىدا آور. ياتاق
ئۇستۇنە آق جەيە جەيلىگەن. آپام كىچ، ئوتتۇر كۈلەگىنى جۇيەلەپ بىردى.
سكلم ئويناعاندا قۇلاغىدىن آقاسن جويغان. آعام ئوراق ئوزغاندا قول
كېسىكەندە، قولى جۇيلى بولب قالغان.

۲ - بىرىنچى بولمىدەگى مىساللەرنى ئىككىنچى بولمىدەگى سوزلەر آراسىدىن كېرەكلەرن
سايلاپ، توتۇرپ يازارعا.

(۱) ئوقنى... گە قويىپ آتالار. كاراۋات ئۇستىدە آق... جەيەرگە كېرەك.
كىلىگەن ئورنىدا... قالا. يىل تەۋلىگىنىڭ ماتور چاغى... كۇنى. آن
بولماچ، ئورمانغا... باردى. ئىپىدەشم سو قۇيىغاندا قولدىن بالداق...
(۲) جەيە. جويغان. جەيە. جۇي. جەيەو. جەي.

ج - ئى

(كوچىر يازارغا.)

كچىكنە نەجىب ئۆيدە.

نەجىب، سابىغن ئوقىب مەكتەپدەن قايتىپچىدا، ئۆيدەدە نىك تۇرمى ئىدى. ئلك آشى، ئچە، آندان سوڭ بولمەسشە كىر، ئوقىسى سابىغن ئوقىب، يازاسى يازوون يازىب، ئىرتەنگى سابىغن خەزىلەگەچ، بىك پۇختەلەب بولمەس، جىيىشىدىر قويا، شوڭا كورە آڭ بولمەس ھەر ۋاقىت جىناق بولا ئىدى. بولمەسندەن ئىشك آلدۇنچە، آندا آڭا قارشى تۇرلى يافدان يۇگۇرۇش تاق چىلەرى، قاز بەيكەلەرى كىلەلەر، ئول آزارغا جىم سالا، سۆيلەشە، سۆيلەشە آلارنى تويدىرا. آندان سوڭ آزارغا كورە، آندا آناسىدان آيرىل قالغان بۇزاونىڭ آچ ياتقان كورب، آنى مونچاغىدىن جىتەكلەب آلدان يراق جىرلەرگە قەدەر آلب بارا. يەشل چىرەم آشاتادا، تاماغىن تويدىر كىرى تاغىن ئۆيگە آلب قايتا ئىدى.

§ ۱۸ سوزنىڭ بىرىنچى ئىچىگىدە سوزىقى آوازىلاردان «ئى - ئى» بولسا، سوزنىڭ باشىدا «ى» آوازى ئىشتىلەندە، ھەر ۋاقىت «ج» يازىلا: جىلەك، جىناق. مەسئەللەر:

۱ - توبەندەگى مىساللەرنى كوچىر يازغاندا «ى» آلدان «ج» ھەرنى يازغان سوزلەرنىڭ آستىغا سزارغا.

جىل ئىسمى، قورا سلىكنى. جىدى ئابىر ئولچە، بىر ئابىر كىس. جىر چۇقۇرسىز بولماس. ئورمان كۇيۇكسىز بولماس. جىكى، ئۇزۇن، ئىتەگى قسقا. جىكىمەسەگە آت ياخشى. جىيىشىدىلغان بولمە جىناق بولا. آقچانى جىردەن تابساڭدا ساناب آل. جىمىشنىڭ آسلى ئىت آشار. نەجىب چىلەرگە جىم سالا. بالالار جەى كۇنى، ئورمانغا جىلەك جىيارغا يۇرىلەر. بوگۇن كۇن بىك جىلەس. جىتەسى جىرئە مەن جىتە آلىم، نى بولدى ئىكەن بىزنىڭ تۇرى آتقا.

۲ - بىرىنچى ئوقۇ كىتابىدىن قاراپ باشىدا «ج» ھەرنى يازغان يكرەن سوز يازارغا.

سوزنىڭ باشىدا «ي» ھەرفى

(كوچىرب يازارغا)

يارماننى بۇرايدان، آرپادان، سۇلۇدان، قارا بۇدايدان ھەم تارۇدان يارالار. بىزنىڭ آبى آق ياقا كىيە. يەدرەننى آق قورعاشىدىن قۇيالار. آياز كىچىنى كوكدە يۇلدۇزلار بىك كوب كورۇنە. كىچ بىلەن بىز قاقابىزنى بىك زور يۇزاق بىلەن بىكىلەپ يانايز. قويان بىك يۇرەكسىز ھەيوان. آلتىن يۇزىك بىك قىممەت بولا. بىزنىڭ ئەنى يورغان سىردى. جەيەولەپ يول يۇرو بىك چىتىن. يىگىتنىڭ سوزى بىر بولر. يىراقداقنى قۇياش يىلى بولا. يىگىت يىگىتنىڭ كۈزگۈسى. ياماندىن يارتىنى قاشق. يازغاننى كوررسىڭ، چەككەننى ئوررسىڭ. يىلامان بالاعا ئىمچەك بىر مىلەر.

§۱۹. سوزنىڭ بىرىنچى ئىچىگىندە «ئى» دەن باشقا سوزنىڭ ئاۋازلارنىڭ بىرىنى كىلىپ، آلاردان سولۇ «ى» ئاۋازى كىلىپ، باشقا بىر ئاۋاز كىلىسە سوزنىڭ باشىدا «ج» ئاۋازى ئەيتىلسەدە، ھەر ۋاقت «ي» ھەرفى يازىلا:
يارما، يەدرە، يۇلدۇز، يورغان، يىگىت، يىراق. («جىر، جىرلاۋ» لار ج بىلەن يازىلا).

ئىسكەرمە: چىت تىلدەن كىرگەن سوزلەردە «ج» ئاۋازى ئىشلىتىلسە، «ج» ھەرفى، «ى» ئاۋازى ئىشلىتىلسە، «ى» ھەرفى يازىلا: جان، جەراھەت، جۇمعا، مەسئۇللەر:

۱ - بىرىنچى ئوقۇ كىتابىدىن قاراپ باشلارنىدا «ى» ھەرفى يازغان يىكرىمى سوز يازارغا.

۲ - توبەندەگى مىساللەرنى كۈچىرگەندە چىت تىلدەن كىرگەن بولۇ سەبەبلى باشىدا «ج» ھەرفى يازغان سوزلەرنىڭ ئاستىغا سزارغا.

ياخشى سوز جان آرئىنى. يۇقۇ ياستىق تىلەمى. يولەرگە كۈندە بەيرەم. ئوقۇماغان كىشىگە «جاھىل» دىلەر. يۇرگەن تاش شومارر، ياتقان تاش موكلەنر سۇئالئەنە كۈرە جەوابى. قىلچ جەراھەتنى ئوڭالار، ئىل جەراھەتنى ئوڭالماي. تىنما، ئىشلە، تۇرما تىك، تىنساڭ، تىنارسىڭ جۇمعا كۈن. كىشىنى جەبىرلەسەڭ، جەزاسىن ئوزىڭ كوررسىڭ. بىزنىڭ ئۇي جەمەتتىن - بارى جىدىنى كىشى. كىشى ئولگەچ، ئۇستىنە جەنازە نەمازى ئوقۇلا.

سوز ئورتاسىدا «ج» ياكى «ى» ھەرفى.

(كوچىرىپ يازارغا)

آياق ئورنىغا تۇياق. مۇرجاسىغا كۈرە تۇتۇنى. بىزنىڭ باقچادان بىر ئەرچە
 آلتا چىقىدى. بوراندا آداشماس ئۇچۇن يول بويىغا ماياق ئوتۇرنىلار. بۇلۇندا
 ئاتلار آشاپ يۇرى. قۇياش بۇلۇتلار آراسىدىن يالتراپ چىقىدى. قاين تۈزىدىن
 تىرس ياسىلار. ئانام قالچالاب ئىت تورى، ئىشلەگەندە آلتا آلبايج يابلار. كۈب
 ئوقۇغانغا، كۈزلەرم ئىلجۇ - مۇلجۇ كىلە باشلايدى. بوگۇن كۈب ئىشلەپ بىك
 آلتىدىم. باتىر ئولتۇرماقچى. كەچە سۈتى بىك فايدالىق. مېن يالانغا بارام.
 ياكى كەردان سوك بۇتۇن باقچا چەچەك ئىسىن بىلەن تولىدى.

§۲۰. سوزنىڭ ئورتاسىدا «ج» آوازى ئىشەنسىز، ھەر ۋاقىت «ج»
 ھەرفى، «ى» آوازى ئىشەنسىز، ھەر ۋاقىت «ى» يازىلا: مۇرجا، ئەرچە،
 قالچا، ماياق، تاياق.
 مەسىلەلەر:

۱ - بىرىنچى ئوقۇ كىتابىدىن قاراپ، سوزنىڭ ئورتاسىدا «ج» ھەم «ى» يازغان ئونار
 سوز يازارغا.

۲ - بىرىنچى ئوقۇ كىتابىدىن «قۇياش نۇرلار» ئىسىملىق مەقالەنى، ئوقۇپ «ج» ھەم
 «ى» يازغان سوزلەرنى تىلەن تېكىشۈرۈپ چىقارغا.

«ق» نىڭ «ع» كە ئەيلەنۈشى.

(كوچىرىپ يازارغا)

مېن مەكتەپكە كىتەرگە ئۈچ كۈن قالغاچ، ئەنى بىزگە يوللىق آزىق ھەزىلى
 باشلايدى. آبزىغا، يوللىغىنى ئۇچۇن دىيىپ، ئون سوم آچاقالدىردىلار. بويلىجە
 قۇرئى كىلگەنكە مال آرنى بىك آز بولىدى. كىچىككەنە جىپ قارماق آلب يىلغاغا
 بالى تۇتارغا تۇشۇپ كىتىدى. قارماقنى بىر سىلەۋچەن قايدىرىپ سوغا سالغان
 ئىدى، بىك زور بالى ئىلەككى. بالىنى قارماقنىڭ ئالدىدا، شادلىغان
 ئۇيلىرىنى يۈگۈرۈپ قايتىپ كىتىدى.

§۲۱. آخىرلارنى «ق» آوازىغا بىتكەن سوزلەرنى ئۆزگەرتكەندە ھەر
 ئىككى يانغا سوزنىق آواز كىلسە، «ق» «ع» ئەيلەنە ھەم شولاي يازىلا.
 بالى - بالىغى، قارماق - قارماق.

مەسىئەلەلەر:

۱ - بىرىنچى ئوقۇ كىتابىدىن قاراپ، آخىرىدا «ق» آوازى بولغان ئون سوز يازارغا،

۲ - تۆبەندىكى سوزلەرنى ھەر ئىككى ياقلارىغا سوزنىق آواز كىلارلك ئىتىپ باشقا سوزلەر قوشب يازارغا.

آق. چىق. تاق. بايلىق. ياشىلىق. ئورنىق. تايلىق. قاتىق.
قاشىق. باتىق. سايىق. قازىق. يازىق. قاق. تاعارق. قالىق.
ساباق. تاماق. قايماق. قالماق. ئويماق، ئويۇق. ئوراق.
آلاچىق. قارچىق. آشلىق. قارنىق. سوعىلىق. ماقتانچىق. ئوينىچىق.
قورچاق. بۇرچاق. ياسىق. ياستىق. سولۇق. بايلىق. ياولۇق.
آشپاولۇق. چىلىق.

ئورنىك: يۇمۇرقانك سارنىسىدىن آقنى كوبرەك.

«ك» نىڭ «گ» گە ئەيلەنۈى

(كۈچىرىپ يازارغا)

بىزنىڭ ئەنى ئىلەك آلغان ئىدى. ئول، ئون ئىلەگى ئىكەن. ئول ئىلەك بىلەن، ئون ئىلەدى دە ئىكەك پىشردى. ئىكەگى بىك، ئوگىدى. شوندىن سولگىمىن ئىلەكنىڭ كىرەكلى نەرسە ئىكەن بىلىم، كىرەگى بولماسا، آنى ئەنى دە آلماس ئىدى. آمام كىيىلىك آلغان ئىدى، آلغان كىيىلىگى يوعالغان. قورقودان يۇزى آق كىيىنر كۇبۇك بولدى. قورقودان آمارب كىيىدى.

§۲۲ آخىلارنى «ك» آوازىغا بىتكەن سوزلەرنى ئۆزگەرتىكەندە

ھەر ئىككى ياعىغا سوزنىق آواز كىلسە، «ك» «گ» گە ئەيلەنە ھەم شولاي يازىلا:

ئىلەك - ئىلەگى، ئىكەك - ئىكەدى.

مەسىئەلەلەر:

۱ - بىرىنچى ئوقۇ كىتابىدىن قاراپ، آخىرلارنى «ك» گە بىتكەن، ئون سوز يازارغا.

۲ - تۆبەندىكى سوزلەرنى ھەر ئىككى ياعىغا سوزنىق آواز كىلارلك ئىتىپ باشقا سوزگە قوشب يازارغا.

كوزلك. جەيلىك. كۈندەلك. يۈزۈك. تۈزۈك. كىچىك.
تەبەنەك. سەنەك. كۈرەك. چولمەك. چىلەك. كىتكە. چىنك.
ئىتىك. بىتىك. پىچەنلىك. سۈتكە. ئىتەك. كېسەك. چىتىك. يۈك.
بورك. ئىچىك.

ئورنەك: بابامنىڭ كوزلىكىنى وانلىغان.

۱۲) ساڭغىراۋ ھەم ياڭغىراۋقلىقنىڭ آوازلىرى.

(كوچىرىپ يازارغا)

۱) پ: آيا. قايقا. قاپل. پچەن. پچىق. پچاق. پىيالا.
پۇلاۋ. پولات.

۲) چ: آچ. مېچ. كۈچ. چىن. آچىق. چەينەك. چىلەك.
چىتەن. چۈي.

۳) ت: ئاق. ئاۋ. ئارقان. ئات. ئوت. ئوت. ئورت.
كۈرت. ئورت.

۴) ش: آش. شەل. شايان. قاش. شالقان. كېشەر. ئىشەك.
بوش. قش.

۵) س: سارق. سوعان. سايىسقان. آس. باس. ئوى.
سارمىساق.

۶) ق: قاشق. قاين. قاق. قايق. بالق. سوق. چق.
شوق. باق.

۷) ك: كۈلمەك. كۈك. كەجە. كەكشى. كۈچۈك. كېرەك.
كىتكە. چىلەك.

۸) ف: قالفاق. فەرشتە. شارف. كىشىلىق. شەرقى. ئورۇق.
ھەرق.

۹) ح: ھانن. ھەزر. ھەلوۋ. ھىوان. ھالىق. آھاق.
ھاق. نوح.

§۲۳ «پ، چ، ت، ش، س، ق، ك، ف، ح» آوازلىرىنىڭ «ساڭغىراۋ آواز»
بولارغا باشقا آوازلىار ھەممەسىدە «ياڭغىراۋقلىق آواز» دېيىپ آتالا.
مەسىلەلەر:

۱ - بىرىنچى ئوقۇ كىتابىدىن قاراپ ساڭغىراۋ آوازلىرىنىڭ ھەر قايسىسىغا بېشەر مىسال
يازارغا.

۲ - ياڭغىراۋقلىق آوازلىرىغا ئۈچەر مىسال يازارغا.

د-ت

(نەرسە ئىشەتلىگەن، يازودا نىچەك بولغان تىكشىرىگە، سوڭرا كوچىرىگە)
 مېن آولغا كىتىم. دەفتەرلەرمىنى مەكتەپتەن ئاپىم. بىكمۇرزانى آتاسى
 يورتىدىن قووب چىعارغان. ئىشەن سوڭ بالانغا بارىغا چىقق. كەرىم آتدان
 يىغىلىپ آياقلارنى شىشىردى. ئىمەنلىكەن چىققاندا يولنىڭ ئىككى يەنىدىن آغاچلار
 بىزنىڭ بىتلەرنى بىزنى، قوللارنى بىزنى سىرتىدىنلار. قۇياش بايىغاندا آلار بىزنىڭ
 آرتىدىن كېلىپ جېتىدىلەر. يۈكلەرنى بىز آور ئىدى، باتىقلىقدىن آتار چاق
 چىقاردى. آنڭ ياكىغا سۈيى. آچىدىن قازان آسىرما، توكىغاندىن، ئوتىن
 ياقىدىرما. كەندە بورا تۇلىن آشلىق

§۲۴ «د» آوازى ساڭغىراو آوازىدىن سوڭ كىلىسە، «ت» بولۇپ
 ئەيتىلە، لايىكىن يازودا آسلىنچا «د» يازۇلا.
 مەسئۇلەلەر:

۱ - توبەندەگى سۆزلەرگە نىچەلەردە «دەن، دە» قالغىلاردا «دان، دە» قوشۇپ يازارغا.

(تۇتاشىمى، ئۆزۈكى؟)

آج. آچلىق. ئىيدەش. يولداش. قىردەش. آداش. يراق.
 آولاق. ئايىلاق. كۈلەك. كۈبەلەك. تەبەنەك قارت. آرت. ئىلگىچ.
 آشئىچ. باسقىچ. قۇرت. ساوت. قالىب. قاب. توب. آس.
 شارف. خەرف. نوح قش. شەرەف. قازق. آق.

۲ - توبەندەگى سۆزلەرنى ئورنەك بويىنچا ئۆزگەرتىپ ھەر بىرىدىن آلتىنار سۆز

ياسارغا.

قايىت: قايتىم، قايتىق، قايتىدى، قايتىدىلار، قايتىدىن، قايتىدىن.
 چەچ: چەچىم، چەچىك، چەچىدى، چەچىدىلەر، چەچىدىك، چەچىدىگىز.
 تاب. ياب. قاب. آچ. قاچ. تاق. آق. توك. باس.
 كۈچ. آت. سات. كىت. كۈت. ئىچ. شاش. آس. آش.
 ۳ - توبەندەگى سۆزلەرگە جەوابلارنى قوشۇپ يازارغا.

آنڭ شەھەرگە قايتىپان كىتىدى؟ كىملىرى بىلەن كىتىدى؟ سىن آولدىن قايتىپان
 قايتىدىك؟ كىمگە ئوتتۇرى قايتىدىك؟ ئۆيىنى نىندى ئەيىرلىرىدەن سالالار؟ كۈمۈر
 نەرسىدەن بولار؟ كىرىپچىنى نەرسىدەن سوعالار؟ مېچىنى نەرسىدەن چىعارالار؟ آتتىن
 كىم ئورلاپ قاچىدى. سىنىڭ قاراڭ بىتىدى؟

ئا - قا، گە - كە.

(كوچىرىپ يازارغا.)

مىن يالانغا بارام. بىز كىچىككە چاقلىق، سو بويندا ئوينادىق. باقىچاغا گۈل ئۆتۈرۈپتەم. آشاپ تويغاچ، يۇرتقا چىپ ئوينادىم. مەكتەپتەن ئۆيگە قايتىدىم. كورشىن اولغا قوناققا بارايىز. كۈتۈپچى بابايى بىزگە بىك ماتور چوپىر تاشلار جىيىپ بېرىدى. آتقا آتلاىب ئورمانغا جىلەككە بارىم. باسوداعى ئېگىنگە قۇرت تۇشكەن. بوچىچاغا كىتابلار ئوتتۇرىپ قويدىم.

سەئەللەلەر:

۱ - توبەندەگى سوزلەرنىڭ آخرىغا ئورنىغا قاراپ «ئا، قا، گە - كە» لەرنىڭ بىرىنى يازارغا.

(تۇتاشىمى، ئۇزۇكىمى، قالنىمى، نىچكىمى؟)

چەچەك. گۈل. ماتور. يەمسىز. آق. سارى. قارا. قاتىق. سۇت. ئىككىگە. چولپەك. چىرەم. سەجەت. سەندىرە. پەكى. سەكى. قاچىچى، تاق. باو. ساي. ماي. كۆمۈر.

۲ - بىرىنچى ئوقۇ كىتابىدىن قاراپ «ئا، قا، گە - كە» لەرنىڭ ھەر بىرىنى بېشىر مېسال يازارغا.

۳ - توبەندەگى سۆزلەرنى جاوابلارنى بىلەن قوشىپ يازارغا.

سىن قايا باراسىڭ؟ سىن بازارغا نى ئۇچۇن باردىڭ؟ قەلەمكىنى كىمگە بېرىدىڭ؟ اولغا كىم بىلەن باردىڭ؟ بو دەفتەرگە نەرسەلەر يازاسىڭ؟ مەكتەپكە سەجەت، نىچەدە كىلەرگە قوشىدىلار؟ كىچىككە چاقلىق نىلەر ئىشلىسىڭ؟ ئورمانغا چىعارغا يارىمى؟ بالققا بارمىسىڭمى؟ جىلەككە يۇرۇرگە ياراتاسىڭمى؟ جىلەككە قايا باراسىز؟ سىز كىلەرگە قوناققا باراسىز؟ سوعا قايا باراسىز؟ سىزنىڭ تاوغىنىز بارمى؟ تاوققا نەرسەلەر آشاناسىز؟ آشلىقنى نەرسەگە ئوتتۇرلار؟ مەكتەپتەن قايتقاندا كىلەرگە ئۇچۇرادىڭ؟ مەكتەپكە كىرگەننىڭ نىچە يىل بولدى؟

۱۳) ئەلىفبا.

۲۵) بىزنىڭ يازووبىزدا ئۆتۈنكىكى خەرف بار. شۇلانىڭ بارلىغىنى بىرگە

«ئەلىفبا» دىلەر.

بىزنىڭ ئەلىفباىز توبەندەگى تەرتىپ بىلەن ئۆزىلەر:

ا (۱)، آ (۲)، ە (۳)، ب، پ، ت، ج، چ، د، ر، ز، ژ، ش، ش، ع، ف، ق، ك، گ، ك، ل، م، ن، ئۇ، ئو، و، ۋ، ھ، ئ، ئى، ى.

مسئله اول :

- ۱ - بىرىنچى ئوقۇ كىتابىدىن قاراپ شول ھەرڧلەرنىڭ سوز باشىدا كىلوۋننە ئىككىنچى مىسال يازارغا.
- ۲ - سوزنىڭ ئورتاسىدا كىلوۋننە ئىككىنچى مىسال.
- ۳ - آخىرىدا كىلوۋننە ئۈچىنچى مىسال يازارغا.
- ۴ - بو ھەرڧلەرنىڭ قايسىلارنى تۇتاش، قايسىلارنى ئۇزۇك؟
- ۵ - بو ھەرڧلەرنىڭ قايسىلارنى سوز ئىچى، قايسىلارنى تارتىق؟
- ۶ - بو ھەرڧلەرنىڭ قايسىلارنى ساڭغىراۋ، قايسىلارنى ياڭغىراۋقلى ھەرڧلەر؟
- ۷ - ھەرڧ بلە آواز آراسىدا آيرما نەرسە؟
- ۸) «ئە» ھەرڧى قايسى ئورنلاردا تۇشۇپ قالما؟

ئۆتكەنلەرنى ياڭارتۇپ ئۇچۇن.

مسئله ۱۰ :

- ۱ - ئىككىنچى، ئۈچى، دورا، بىشەر سوزلى ئونار مىسال يازارغا.
- ۲ - ئون قالان سوز، ئون ئىچكە سوز يازارغا.
- ۳ - بىر ئىچكلى، ئىككى ئىچكلى ھەم كۆپ ئىچكلى سوزلەرگە ئونار مىسال.
- ۴ - ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، آوازلى بىشەر سوز يازارغا،
- ۵ - ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷ ھەرڧلى بىشەر سوز يازارغا.
- ۶ - ئۇزۇك ھەرڧلەرگە ئىككىنچى مىسال.
- ۷ - سوزنىڭ آواز ھەرڧلەرگە ئۈچەر مىسال؟
- ۸ - ياپۇق ئىچك، بولۇپ سەھەبلى «ئ» ھەرڧى تۇشۇپ قالغان، ئون سوز.
- ۹ - آچۇق ئىچك بولۇپ سوزنىڭ بىرىنچى ئىچكىگىدە ئىككىنچى ھەرڧكە، تورى كېلۇپ سەھەبلى «ئ» ھەرڧى تۇشۇپ قالغان، ئون سوز.
- ۱۰ - باشىدا «ب» ھەرڧى يازغان ئون سوز.
- ۱۱ - باشىدا «پ» ھەرڧى يازغان ئون سوز.
- ۱۲ - ئورتاسىدا «ج» ھەرڧى يازغان، ئون سوز.
- ۱۳ - ئورتاسىدا «ي» ھەرڧى يازغان، ئون سوز.
- ۱۴ - تۈبەندىكى مەقاللەرنى بىر ئىچە قات كۆرۈپ، ھەرڧلەرنى تىلەپ تېكىشۈرگە.

آربانڭ آلدئ قايدان بارسا، آرنئ شوندىن بارا. آرسلان بالاسى آرسلان بولر. آشن آشاعان، يەشن يەشەگەن. آتا، آنانڭ دۇعاسى ئوتقا، سوعابانرماس. ئيرنچەك ئىككى ئىشلەر. ئيرتە ئوڭماسا، كىچ ئوڭماس. كىچ ئوڭماسا، ھىچ ئوڭماس. ئىل تۇكۇرسە، كول بولر. يولەرگە كۈندە بەيرەم. جىدى ئابىر ئولچە، بىر ئابىر

كېس. چېن تىمەس چەر ئىتەر. سوز سۈيەسەڭ ئويلا سۈيە. سۈيە كىسزىل
نى سۈيەمەس ساباندا سايراشماساڭ، ئىندىدا ئىككىنچى شىركەت. ساقلاپ
تۇتساڭ مۇڭ كۈنلەك، ساقلاماساڭ بىر كۈنلەك. سايرىلى چىدى، سايرىلى يىلى.
كۈن كۆرمەگەن كۈن كۆرسە، كۈندۈز چىرا ياندۇرۇر.
۱۵ - تاشماقلارنىڭ جاۋابلارنى تاپارغا، ھەرقەرن تىلەن تىكىتىرگە، سۇڭا كۆچۈرۈپ
يازغا.

كۆرگە كۆرگەم، تۇتارغا قورقۇم. كەككەندە بۇكۇرى بۇتۇن قىزىق
بىردى. كېچىككەندە ئىت، ئۆرمى دە جىبەرمى دە. قولسىز، آياقسىز قابىقنى آچا.
تاۋشسىز چىلى، ئۆيگە كۆرگە سۇرى. مونچادا بار، ئۆيدە يوق، ئورماندا بار،
قۇدا يوق. تۇرسا ئۆيەدە، يانسا قويىندا. قار آستىدا قىشلاغان، بوزىڭىن
يەشلى تىشلاغان. بىرسى جەينى ياراتام، دى، ئىككىنچى قىشنى ياراتام، دى،
ئۆچۈنچىسى مىڭا ئىككىنچى دە، دى. دۇنيادا بىر آچا بار: ئاڭ ئۆچ يۇز
آلتىش بېش يانراغى بار، بىر يانراغى، بىر يانراغى.

II

(۱۴) ئۆيىم (نەرسە).

(كۆچۈرۈپ يازغا).

بازاردا.

بىز كىچە ئەتى بىلەن بازارغا چىققىق. ئاندىن كۆپ ئۆيىلەر سانالار ئىدى.
جاننىڭا نى كىرەك، باردا بار: كىتابلار، قەلەملەر، دەقىرىلەر، ئالبالار، چەيلەر،
شىكەرلەر، كانفىتەلەر، كۆمەچلەر، آتالار، سىيىرلار، ئاغى شوندى بىك كۆپ
نەرسەلەر.

بازاردا خالىق بىك كۆپ بولغانغا، مېن ئەتىدە بىر دە ئۆيىمدا. ئاڭ سول
قولۇمغا تۇتۇنسا، تۇتۇنساغا يۇردىم. ئەتى ئۆي ئۆچۈن كىرەك بولغان چەي،
شىكەر، لامپى كۆبۈك ئۆيىلەر ئالدىدا، بىر كىشىگە كۆنەتە، قايتىپ جىبەردى.
مېن ئىككى كىسەمنىڭ ئالما، كانفىتەلەر بىلەن تۇردىمدا، چىيە، جىلەك كۆبۈك
ئۆيىلە تۇرغان نەرسەلەرنى قولۇمغا تۇتۇپ، بىر مالاي بىلەن قايتىپ كىتىم. بىز
ياڭاغا كەت ئىشلەتە باشلاغان ئىدىك. شۇڭا كىرەك بولغان بۆرەنەلەر، ئاقتالار،
پىيالالار، قىزاقلار ئالو ئۆچۈن ئەتى بازارنىڭ يوعارى باشىغا مېن
كىتىدى.

مەسىئەلەلەر:

- ۱ - بازاردا نېنىدى ئەيىرلەر بولغان؟
- ۲ - بازارغا چىققان بالانىڭ آتاسى نېنىدى ئەيىرلەر آلمان؟
- ۳ - بالا ئوزۇننە نەرسەلەر آلمان؟
- ۴ - آتاسى قانچى نېنىدى ئەيىرلەر آلمان دېيىپ قالغان؟
- ۵ - بازاردا تانچى نېنىدى ئەيىرلەر بولسا؟
- ۶ - يۇرتىدا بولغان ئەيىرلەرنى ئەيتىڭىز؟
- ۷ - ھەزرەت يەنە يانغۇزغا قاراغۇدا كوزىڭىزگە كورنگەن ئەيىرلەرنى ئەيتىپ چىقىڭىز؟
- ۸ - قۇلاق بىلەن ئېشىقىپ بىلگەن تۇرغان ئەيىرلەرنى ئەيتىڭىز؟
- ۹ - قول بىلەن يەيسە تەننىڭ باشقا بىر جىرى بىلەن سىز ئېلىپ بىلگەن تۇرغان بىر نەچچە ئەيىر ئەيتىڭىز؟
- ۱۰ - كوز بىلەن كورنۇمى، قۇلاق بىلەن ئېشىقىلىمى، تەن بىلەن سىزلىمى، تىك، ئوي آقلى بىلەن كەنە بىلگەن تۇرغان بىر نەچچە نەرسەنى آتاپ ئەيتىڭىز!

§۲۲. ھەر بىر ئەيىرنىڭ ئوزۇننە قاراغان نېنىدى بولسۇن بىرەر «ئىسمى» بولسا.

مەسىئەلەلەر:

- ۱ - رەسىمگە قاراپ تۈپەندىكى ئەيىرلەرنىڭ ئىسىملەرنى ئەيتىڭىز!

بۇ ئەيىرنىڭ ئىسمى - آربا.

بۇ ئەيىرنىڭ ئىسمى - آي.

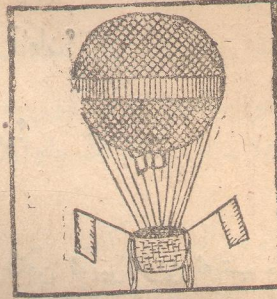
بۇ ئەيىرنىڭ ئىسمى - زۇنپىك.

بۇ ئەيىرنىڭ ئىسمى - قاز.

بوتەير ناك ئىسمى - ئۆسەندى.

بوتەير ناك ئىسمى - شار.

بوتەير ناك ئىسمى - لامپى.

بوتەير ناك ئىسمى - قۇيان.

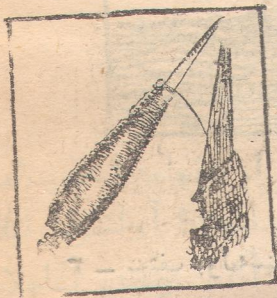
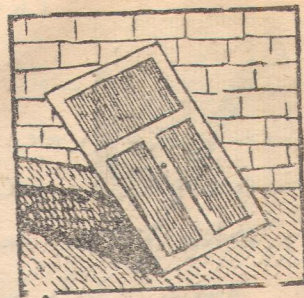
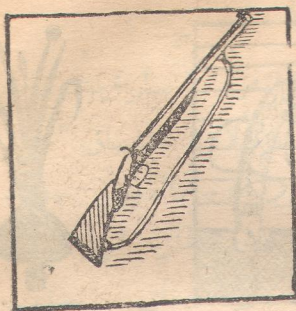

بوتەير ناك ئىسمى - ئوراق.

بوتەير ناك ئىسمى - يۇزاق.

۲ - توبەندەگى ئەيەرلەرنىڭ ئىسىملەرنى يازارغا.

۳ - سېغى بولمەسەندە بولغان ئەيىبلەرنىڭ ئىسىملەرنى يازغۇز!

۴ - ئوقۇ، يارو ئۇچۇن كىرەك بولغان ئەيىبلەرنىڭ ئىسىملەرنى يازغۇز.

۵ - رەسىم تۈشۈرۈ ئۇچۇن كىرەك بولغان ئەيىبلەرنىڭ ئىسىملەرنى يازغۇز!

۶ - بىرىنچى ئوقۇ كىتابىدىن قاراپ قالغان، نىچكەگە ئونار ئەيىب ئىسمى يازغۇز!

۷ - بىرىنچى ئوقۇ كىتابىدىن «ھەر كىم ئۆزىگە» ئىسمى جىكەيەننى كۆچۈرۈپ ئەيىب

ئىسىملەرنىڭ آستىغا سىزغا.

۸) تۈبەندىكى سۇئاللارنى ھەم شۇلارغا ئۆزىڭىزدىن قوشۇپ جاۋابلاز يازارغا.

كىيىم - سالما تىگۈ ئۇچۇن نىندى ئەيىبلەر كىرەك؟ آش پىشۇرۇ ئۇچۇن نىندى ئەيىبلەر كىرەك؟ مېچ ياعۇ ئۇچۇن نىندى ئەيىبلەر كىرەك؟ ئۇيىنى نىندى ئەيىبلەر دەن سالالار؟ كۆمۈر نەرسەدەن بولا؟ كىرپىچ نەرسەدەن سوعالار؟ مېچى نەرسەدەن چىكارالار؟ ئۈستەل، ئورنىق، كۇرسى، قارا تاقىت نەرسەدەن ياسىلار؟ بالنا، پىچىق، چەنچىكى، پىچاق، ئىنە، بىز، قاپچىق، ئۆتۈرگۈ، لوم، پەكى نەرسەدەن ياسالالار.